

HOGYAN SZÜLETIK A REGÉNY

BESZÉLGETÉS EGY ÍRÓVAL

Régen — de ma is megeshik olykor — színes riportokból olvashattuk, hogy a riportter mesternek nevezte az írókat és tudatta mindenkivel hogy például: a mester csakis fürdőköpenyben tud írni és délolasz borokat szüröcsölgetve, miközben szármá macskája az íróasztalán ül és őt nézi.

Nem tudni pontosan, az ilyen »nyilatkozat«, vagy »műhelytitok« közzétételében ki iránt fejeződött ki a nagyobb megvetés. Az író dobta-e oda koncul ezeket az »érdekességeket«, mert úgy gondolta, munkájának eszmei és erkölcsi lényegét úgysem érti meg a közönség (bár akinek műveiben eszme és erkölcs van, nem veheti meg az embereket); vagy a közönség vetette meg annyira az írói hivatást, hogy efféle haszontalanságnál többre nem volt kíváncsi? Esetleg a riportter vetette meg az írókat is, a közönséget is?

Akárhogy volt is, ma már túl vagyunk rajta. Az irodalmat őszintén szerető olvasó megérdemli, hogy az író másként beszéljen velük munkájáról.

Az írókat mind többen és többen látják dolgozó, alkotó embernek, akinek hivatása: ábrázolni az életet, úgy, hogy műveivel az élet felelősebb, mélyebb, emberibb felfogására ösztönözzön és egyben a legtisztább megrendülést keltse — művészi élményt nyújtson. Ezt elérni: nagy és bonyolult munka.

Már maga a téma megválasztása is. Ezt egy regényen, miközben olvassuk, nem látni, éppen mert már megtörtént. Mint, ahogy a laikus egy sebész látva munkában, nem tudhatja: mennyi előkészület után, hány ezer lehetséges mozdulat közül választja az orvos az éppen szükségeset, a helyeset, a döntőt.

Am az irodalomban a szükséges téma megválasztása, sajnos, még nem minden. Néha alig több a semminél.

Karinthy Ferenc például — vele beszélgetünk — közel négy éve miután egyik regénye hibáinak gyökerét abban látta, hogy csak felületesen ismerte a benne ábrázolt életet — az építőmunkásokét —, olyan téma feldolgozásába kezdett, amely már ismerősebb volt. Egy bányászfaluról akart írni, ahol sokat tartózkodott.

Akivel annakidején csak beszélt erről a regényteméről — barátokkal, íróbarátokkal —, mindenki szükségesnek, jónak tartotta.

Két fejezettel el is készült. De — valami gyanús volt neki. Az, hogy a munka nagyon vontatottan haladt. Köszöreggette a mondatokat, cserélgette a szá-

vakat, de érezte, hogy ez nem műgond. Mint ahogy nem rendszeret az iskolásgyerektől, ha felelés előtt újra meg újra letörli az üres táblát, a helyre tett szivacsot igazgatja, körülményesen kihegyezi a krétát... Maga Karinthy sem titkolja, hogy ilyenformán birkózott ő is a vállalt, a »helyes« témával. A folytatástól való félelem veszélyes volt; arra figyelmeztette, hogy még az sem elég, ha az író többé-kevésbé ismeri azt, amiről ír — önmaga számára is okvetlenül tisztázandónak kell éreznie. Csak ez a törekvés, ez a szenvedélyes érdeklődés teheti érdekessé a művet, csak így tudja az író gondolatait, képzelőerejét átütő erejűvé összpontosítani; köznapi szóval: csak »így jut eszébe minden«, ami a témát az olvasó számára is éppoly elevenné teszi, amilyenek ő maga látja.

Ekkoriban került pártiskolára. A bányászregény két fejezetével együtt a folytatás gondját is otthonhagyta.

Az iskola egyik előadója, személyes élményei alapján — s éppen ezért ropant szemléletesen, elevenen —, a felszabadulás utáni parlamenti harcokról beszélt. Ennek a kornak emlegetése, a körülötte rajzó problémák egész sor gondolatot keltettek Karinthyban. Ahogy ő maga írta később: »...már két gondolat sor futott bennem egyszerre: az egyik a beszélő, a másik a magamé.« Igyekezett fegyvelmezni magát, az előadásra figyelni, de nem tudta elhesegetni a gondolatokat, emlékeket. Ha akarta, ha nem, azokra az időkre kellett gondolnia, amikor a szóban forgó problémák születőben voltak: Budapest ostromára.

Az ő — Karinthy — nemzedéke számára létfontosságú kérdést vetett fel az ostrom, a történelmi helyzet: feláldozza-e magát egy vesztett ügyért, a régi normák szerint — vagy törje át a régi normák falát és ha igen, hogyan?

Nem az az elméleti eltökélés mozdult meg benne, hogy: »meg kell írni az emberek viszonyát a régi rend összeomlása idején a várható új rendhez és én most összegyűjtöm, amit erre vonatkozóan tudok«. Dehogy. Képeket látott az ostromlott Budapestről.

Így: két katona siet 1944. karácsonyan az elsőétített, néptelen Rákóczi úton. Gyanakodva figyelnek jobbra-balra, mert az ostrom gyűrűje bezárult a város körül és ők szabadságon lévén, nem akarnak egy hirtelenében összeverbuvált védőcsapatba bevonulni...

No, de ez már több, mint emlék! Ka-

rinthy azon a napon a táján sem járt a Rákóczi útnak — és egyébként sem volt soha katona! Itt már közbeszólt a képzelet, beleavatkozott, sőt »átvette« a parancsnokságot az emlékek hada fölött». Az egyéni élmény, az ostrom légkörének eleven emléke már csak nyersanyag a képzelet számára, amelyből — mint ahogy 44-ben a fővárosba szorultak életéből, sorsából a véletlen és az események logikája gyúrta össze az ostrom-életformát — úgy most a képzelet mintázza meg a maga valóságosabb ostrom-képét.

A téma ettől fogva nem hagyta békén Karinthyt. Ezt a zaklatást viseli el legszívesebben az író, mert tudja, hogy vége a munkátlanlanságnak, a kínzó, elméletek mankóján sántikáló keresésnek. Ellhatározta, hogy erről ír regényt. Belekezdett a *Budapesti tavasz* megírásába. Ezúttal nem kért tanácsot, véleményyt, bátorítást.

*

Ha kevés az élmény, emlék — fel kell higitani, hogy egy regényre való kiteljenk belőle. Nincs is közsómet ebben a módszerben. De a sok »nyersanyag« sem csupa öröm: rostálni kell — mi kerüljön bele a regénybe, mi nem? Az ezer lehetőség közül melyiket válassza az író?

Néhány évvel a »Budapesti tavasz« előtt írt novellát Karinthy egy bölcsész hallgatóról, aki a légmentes pincében nyelvész-szalkdolgozatára készül, s nem akar tudni a világról, az ostromról. Az események azonban olyan helyzetbe sodorják, hogy kénytelen lelőni egy nyilast. Azaz, nem kénytelen! Választhat. De felháborodása egy, a szeme előtt lefolyó kegyetlenkedés miatt, áttöri a magára erőszakolt közönyt és elsüti a kezében — inkább csak afféle háborús jelvényként — tartott pisztolyt. A lövés felszakítja a mesterséges kődöt, amelybe eddig burkolózott — a fiú fölszabadul, lerázza testi-lelki bűnultságát.

Ez a novella volt a Budapesti tavasz első, halvány vázlata. Érdekes, Karinthy nem gondolt rá a regény írása közben. De ez jellemző az élményfeldolgozás lelki gépezetére: semmiféle emlék nem tűnik el nyomtalanul. Az ostrom-kép fölvázolása egyszer már megtörtént. Az író egyszer már megfogalmazta — ha csak novellányi terjedelemben és mélységben is —, hogy úgy mondjam: a »véleményét« az ostrom-élmények *értelméről*. Ez az értelem egy bizonyos fontossági sorrendet határoz meg az emlékek közt. Alapja egy eszmei gondolatmenetnek, amely köré — mint a telített sóoldatba mártott fonál köré a sómolekulák — már kissé maguktól is csoportosulnak a képzelet által átgyúrt gondolatok, képek. A regény írása köz-

ben tehát ezek a képek már a novellában kapott rangjukkal bukkantak fel. Más szóval: a novella volt a regény eszmei magja. A fantázia és emlékezet sajátos működése következtében az író tudatos munkatervétől függetlenül is.

»Egyetlen téma variálása«: az író csak egyféleképpen tudja ábrázolni — lényegében — ugyanazt az élethelyzetet. Képzelet-hiány? Nem, Fordítsuk meg a megállapítást: az igazi író nem tudja az ellenkezőjét is megírni.

*

A Budapesti tavasz megírása huszonhat hónapig tartott. Eközben Karinthy írt riportokat, színpadra írt egy Mikszáth regényt, még néhány novellája is megjelent, de a több mint két esztendő lényegében »a regényírás börtönében« töltötte (Móriczé a kifejezés.) Ő maga mondta, hogy ezt a regényt írta akkor is, amikor — nem írt. Az utcán, gyűléseken, autóbuzson — mindenütt. Olykor le is jegyezte, ami eszébe jutott, amit a regényben felhasználhatott.

Mert a regényírás »aprómunkák« sorozata. A drámában egyik jelenet szüli, tolja a következőt, a cselekmény egyetlen keskeny mederben sodródik a végki-fejlet felé. A regény minden fejezete, a fejezeteken belül minden apró helyzet külön kis világ lehet. A szereplők életére a drámában egyetlen központi fény esik, amit az nem világít meg, az nem is szükséges. A regény több »mozgási szabadságot« engedélyez a szereplőknek, jellemzésük érdekében az írók is több szabadsága van; ha szükségesnek látja, egy-egy alakját a regény fővonalától távol eső helyzetbe is követheti, csak hogy »rábizonyíthasson« valamit. Igénám, de ez megint azzal jár, hogy újabb és újabb »kis világot« kell beleolvasztania a regény »nagy világába«. S a részletek hűsége nélkülül mitsem ér az egész elgondolás nagyszerűsége, valóságosága.

Szorgalmas hangyamunka ez. Az író nem is bírja, ha a regény minden elemének — helyzetnek és alaknak — megformálását Ádám-Évánál kellene kezdenie. »Készen« vesz át emberi jellemeket — természetesen ugyanúgy veszi át, mint ahogyan a saját élményeit: a »modelleket« csak ürügynek tekintve, amelyről »eszébe jut valami más«. Ugyanezzel a módszerrel olvas. Karinthy elolvasott az ostromról szóló irodalomból mindent, amihez hozzájutott. Nemcsak írók visszaemlékezéseit, »pincenaplóit« (aránylag ez a legkényelmesebb, mert minden író egy kicsit mindig csoportosítja, rendezi az élményanyagát akkor is, ha nem meghatározott műfajban dolgozik), hanem a korabeli újságokat, hirdeményeket, röpcédulákat is tanulmányozta. Átböngészett minden irodalmi szándék és

hátsó gondolat nélkül írt magán-naplókat is.

Szemtanúik kifaggatása nélkül pedig nem is lehet ilyen témát feldolgozni. Az egyik szemtanúról nem is tudta, hogy segítségére lehet, más ügyben bocsátkozott vele beszélgetésbe, de aztán nemcsak hogy felhasználta a tőle megtudottakat, hanem szerepeltette is az illetőt. Az egyik főszereplőt is évekkal az ostrom után ismerte meg s ekkori jellemét vetítette vissza a múltba.

Érdemes beszélni arról a jelenségről, amelyet így fogalmazhatnánk meg: »amikor a regény követelőzni kezd.«

A Budapesti tavasz szereplői jórészt budapesti polgárok, értelmiségiek, azaz olyan emberek, akik inkább csak tehetetlen szemlélői voltak az eseményeknek, de nem irányítói. Azt a bizonyos bölcsészhallgatót, — akit a regényben Pintér Zoltánnak hívnak — több, arra a korra nagyon jellemző keserves tapasztalat kényszerít rá, hogy kimozduljon ebből a bénultságából (éppen az ő sorában összegeződik a regény eszmei mondanivalója, az ő megmozdulásában), de még sem lehet »motorja« az eseményeknek, mert nem *volna* *hihető*, hogy ő az első cselekvő ember — ő csak kapcsolódhatik egy régebben, másutt *már megindult* felszabadítási tevékenységbe. Karinthy-nak fel kellett léptetnie az el-

lenállási mozgalom embereit is. Áttanulmányozta az erre vonatkozó írásbeli adalékokat. Tudta, hogy kevés ellenálló csoport működött Budapesten. Ábrázolni őket mégis kellett. Nemcsak azért, mert tagjaik többnyire kommuniszták voltak — vezetőik majdnem minden esetben — és ez Európa-szerzte törvényszerű jelenség volt —, hanem mert az írói, mesterségbeli követelmény is egybe esett ezzel: Pintér Zoltán magáratallálása másképp nem lett volna hihető... Ez a kérdés például már a regény írása közben — az általános eltervezés után — vetődött fel, maga a regény belső igazsága, egyensúlya követelte meg, és kényszerítette az író, hogy érdeklődési körét az élet pozitív megoldásai irányában is tágiítsa, hogy a saját és mások életében ezt is keresse, azaz — emberileg is fejlődjék a művészi munka során.

Igy az alkotó munka — minden műfajban — az író egész emberi mivoltának tanúságtétele, latbavetése: az író egész életével készíti elő és alakítja művét.

A regényírás egyéb, jórészt már csak technikai módszereit minden író különbözőképpen alakítja ki, de az alkotói folyamatnak minden írónál több-kévesbé hasonló mozzanatait talál sikerült ezzel a rövid vázlatlaltal megragadnunk.

LÉKAY OTTÓ

AZ ÉV LEGSZEBB KÖNYVE

Az 1954. év legszebb könyveinek elbírálására alakult könyvművészeti bizottság decemberben tartott értékelő ülésén a kiadóvállalatok egész évi munkájának figyelembe vételével a következő határozatot hozta:

Az 5000 forintos első díjjal jutalmazza a **Szépíróadalmi Könyvkiadó**t kiadványai átlagos színvonalának emelkedéséért. A bizottság kiemelte a Világirodalom Klasszikusai c. sorozatot, a bibliofil kiadású Petőfi, József Attila és a »Hét évszázad versei« c. köteteket; a Bródy, Kosztolányi, Krúdy kiadványokat és a Jókai, Mikszáth és Móricz sorozat köteteit.

A 3000 forintos második díjat a **Székra Kiadó**nak ítélte a bizottság kiadványainak izlées megjelentetéséért, külön említve a Méray Tibor: Hotel de l'Ecu c. kötetet.

Dicséző oklevelet kapott az **Akadémiai, Művelt Nép és az Építőipari Kiadó**.

Az év legszebb könyvének a bizottság a **Magyar építészet** c. könyvet ítélte; előállítói, az Építőipari Kiadó és a Székra Nyomda 2000—2000 forintos jutalmat kaptak.

Dicséző oklevéllel jutalmazta a bizottság — többi között — a **Kelet művészete** és a **Homoki-Nagy: »Gyöngyvirágtól lombhullásig«** c. könyveket.

Az 1954. évben legjobb átlagteljesítményt nyújtott **Székra Nyomda** 5000 forintos, a második helyezett **Akadémiai Nyomda** 3000 forintos jutalmat kapott.

A NAGYBAJOMI OLVASÓKÖR ÉLETÉBŐL

A nagybajomi községi könyvtár helyiségében működő olvasóköri minden csütörtök este és vasárnap tart összejöveteleket. Az olvasóköri már 40 tagja van. Karácsony első napján gazdabált rendeztek. Az 1000 forint bevételből padokat készítettek. December 30-án a helybeli általános iskola magyarszakos tanára a könyvtár segítségével előadást tartott az olvasóköri »Íróink harca függetlenségünkért« címmel. A könyvtár a nagy sikerű előadást Zrínyi, Petőfi, Balassi, Csokonai stb. műveiből rendezett kiállításal támogatta. Az előadáson jelen volt a helyi népművelési ügyvezető, aki ígéretet tett arra, hogy többször tart majd diavetést az olvasóköri. Gyergyai Albert egyetemi tanár is meglátogatta az olvasóköri az egyik vasárnap. A látogatásból kis előadás lett, amelyet a gazdák végig élénk figyelemmel hallgattak. Szakmai előadása is készült az olvasóköri: A gépállomás agrónomusa beszél majd a mezőgazdaságról. (Rostás Lászlóné.)

□

BEFEJEZŐDÖTT A MŰSZAKI KÖNYVTÁROK MASODIK SZAKTANFOLYAMA

Az Országos Műszaki Könyvtárban szervezett négyhónapos műszaki könyvtáros tanfolyamot 74 üzemi és vállalati szakkönyvtáros végezte el. A tanfolyam vizsgái február 21-én kezdődnek. Ugyancsak befejezéshez közeledik a szakkönyvtárosok levelező oktatása, amelyen 28 szakkönyvtáros vesz részt. (O. M. K.)